

ÉRSZEGI GÉZA

Romana urna tegier...*

A közkedvelt Guida Rossa Rómáról szóló kötetében a Santo Stefano Rotondo bazilika leírásának végén írja: „Segue la cappella di S. Stefano re d’Ungheria, con un sepolcro del principio del sec. XVI.”¹ E rövid közlés arról az embernagyságnál nagyobb síremlékről szól, amelyen egy reverendás, karinges, kezét a mellén egymásra tevő papi alak fekszik. Karinge felett mozetta, alján apró lángnyelveket formázó bojtokkal díszítve.² Fejét a mozetta kapucnija fedi, s a kapucnit hihetően az alá felvett birétum formálja szögletessé. Feje egy hosszúkas, ugyancsak lángnyelveket formázó bojtokkal díszített párnán nyugszik. Attól jobbra és balra ugyanazt a címert faragták ki a párnára. Csücsköstalpú pajzsban balról benyúló félig nyitott tenyérben a hüvelykujjal a tenyérbe szorított három szétálló nyilat látunk. A síremlék körirata: IO(HANNES) LAZO ARCHIDI(ACONUS) TRANSSIL(VANIENSIS) PANNO(NIUS) PENIT(ENTIARIUS) AP(OSTOLICUS) DVM ANN(UM) AGERET LXXV OBIIT XVII AVG(USTI) M.D.XXIII. A szöveg a rövidítések dacára könnyen értelmezhető; tanúsítja, hogy a pannóniai Lázói János erdélyi főesperes, apostoli gyóntató élete 75. esztendejé-

* Eredetileg a *Fondazione Cini* által 1998-ban Velencében szervezett „L’credità classica in Italia e Ungheria fra tardo Medioevo e primo Rinascimento” című konferencián hangzott el olaszul.

¹ Roma e dintorni. Guida d’Italia del Touring Club Italiano. Milano 1977.⁷ 390–392. Két adatgazdag, alapvető közleményt [BANFI FLORIO: La lapide sepolcrale di Giovanni Lazo assertore di Roma «patria comune». Accademia catholica Hungarica. Roma 1961. és V. KOVÁCS SÁNDOR: A humanista Lászlai János. Filológiai Közöny 1971. (a továbbiakban: V. KOVÁCS 1971.) 344–366.] használtam. Az idézett adatok jó része e közleményekből származik, ezért ha külön nem adom meg egy adat forrását, ott tőlük vettem. Ugyanakkor hálás köszönettel tartozom Mons. Filippo Tamburininek, aki a Penitenzieria Apostolica anyagának kutatásához adott segítséget és Ulrik Schwarznak, aki a liturgikus irodalom vonatkozásában látott el tanácsokkal.

² Voltaképpen az Alpoktól északra lévő káptalanok tagjainak a hideg ellen viselt bundája: *almucium*. MARIO RIGHETTI: Manuale di storia liturgica. Roma 1950.² I. 512–513.

ben elhunyt 1523. augusztus 17-én. A papi alak lábánál négysoros epigramma szól – antik mintára – az arra járó utashoz.

Negyvenéves is elmúlt Lázói János, mire 1489-ben feltűnik egy oklevélben. I. Mátyás király egyik diplomatájának, Sánkfalvi Antal pozsonyi prépostnak és rokonainak szolgálataik jutalmául címereslevelet adott.³ Sánkfalvi Antalnak sokat köszönhetett a király, hiszen mindig azon fáradozott, hogy III. Frigyes császár, osztrák főherceg visszaadja azt a koronát, amely nélkül a hagyomány szerint Magyarországon király nem uralkodhatott törvényesen. Nem csoda hát, hogy a császár és az 1458 óta uralkodó Mátyás király egyaránt ragaszkodott az uralom ezen jelentős szimbólumához. A Szent Korona visszaadásáért 1464-ig folytak tárgyalások; ekkor lett megkoronázva Mátyás a visszanyert Szent Koronával.⁴ Sánkfalvi ezenkívül sikeresen tárgyalt Kázmér lengyel királlyal. A lengyel király ugyanis a fiát akarta Magyarország trónjára ültetni. A tárgyalások eredményeképpen a lengyel király visszavonta csapatait Magyarországról. Sánkfalvi ezenkívül járt a francia királynál és Ferdinánd szicíliai királynál is, valamint Velencében is megfordult fontos megbízatással, ahogy a milánói herceg udvara sem maradhatott ki küldetései sorából.⁵

Rokonai is fontos szolgálatokat tettek a királynak. Hős Tamás nevű rokon Moldvában István vajdával csatázott olyan hőiesen, ahogy a neve is mutatja. Sebeket kapott, többek között három nyíl találta el. Érdemeik jutalmául tehát olyan oklevelet kaptak a királytól, amelyen címer is látható. A címerpajzs *infula* mutatja, hogy Sánkfalvi mint pozsonyi prépost a kiváltságolt prépostok mintájára *infulát* hordhatott. A címerpajzsban pedig a Lázói János síremlékén is látható

³ Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai levéltár, Bp. (a továbbiakban: MOL, Dl.) 19599.; NAGY GYULA: Lázói János címere. Turul 1890. 208–209.; „Én apostoli vagyok, ő azonban apostol”. Kiállítás a Szentszék és Magyarország czeréves kapcsolatáról. Esztergom, Prímási Palota 1996. június 29–október 8. Szerk. ÉRSZEGI GÉZA. [Bp. 1996.] (a továbbiakban: ÉRSZEGI 1996.) 77.

⁴ Decreta regni Hungariae – Gesetze und Verordnungen Ungarns 1458–1490. Francisci Döry collectionem manuscriptam additamentis auxerunt, commentariis notisque illustraverunt GEORGIUS BÓNIS, GEISA ÉRSZEGI, SUSANNA TEKE. (Publicationes Archivi Nationalis Hungarici – Publikationen des Ungarischen Staatsarchivs. II. Fontes – Quellenpublikationen 19.) Bp. 1989. 140–155.

⁵ FRAKNÓI VILMOS: Mátyás király magyar diplomatái. Századok 1898. 870–875.; KUBINYI ANDRÁS: Diplomáciai érintkezések a Jagelló-kori magyar állam és a pápaság között. In: Magyarország és a Szentszék kapcsolatának 1000 éve. METEM-könyvek. Bp. 1996. 121.

három nyilat tartó kart fedezhetjük fel. Rajtuk kívül a királyi kegyben részesülhettek a Hős családból még ketten, sőt sógoruk is, valamint Lázói János erdélyi főesperes és kanonok is.⁶

Az erdélyi egyházmegye közel egyidős a magyar állam megalapításával.⁷ Az első ezredforduló táján született. A hatalmas püspökség egész Erdélyt magába foglalta. Idővel – mint minden egyházmegye – kisebb egységekre oszlott. A Gyulafehérvárott székelő püspök egyházmegyéjét főesperesei által igazgatta. Az egyes főesperességek esperességekre oszlottak. Lázói János 1489-ben már kanonok volt a gyulafehérvári székeskáptalanban és főesperes Telegden.

Lázói János – sírköve alapján kikövetkeztetve – 1448-ban született. Nevét többféle alakban maradt fenn. A sírkövén *Iohannes Lazo* formában áll a neve, a magyarországi hivatalos források általában *Iohannes de Lazo* néven emlegetik, míg a humanista szerzők latinositva *Iohannes Lazoinus*nak írják. Nem tűnik kétségesnek, hogy János főesperes egy *Lazo* nevű településről valónak mondta magát. Ilyen és ehhez hasonló nevű település több is volt a középkori Magyarországon. A név ugyanis minden valószínűség szerint a szláv 'láz' szóból származik, aminek a jelentése: 'rét, irtvány'. A 'láz' szóból képzett helynevek közül különösen három érdemel témánk szempontjából figyelmet. Erdélyben Hunyad megyében találjuk az egyiket. A középkori források *Lazo* formában írják. A közeli Jófő (más néven Dobra) városhoz, illetve rajta keresztül Déva várához tartozott. A másik számba jöhető hely Sáros megyében található, s ugyancsak *Lazo* néven emlegetik a középkori források. De nem hagyható ki a Torna megyei *Lazo* sem.

A Hunyad megyében található *Lazo* azért tűnik kézenfekvőnek, mert Erdélyben van, s éppen Lazo János születése körüli időben az a Hunyadi János jutott a birtokába, aki Mátyás király apja volt, s nem elképzelhetetlen, hogy ez a kapcsolat is segített Lazo Jánosnak későbbi pályafutásában. Nem tagadható azonban az sem egyértelműen, hogy akár a Sáros, akár a Torna megyei *Lazoról* vette a nevét Lázói János, hiszen azok, akikkel együtt szerepel a király adta címereslevelében, a szomszédos Gömör megyéből származtak. Antal pozsonyi prépost ugyanis

⁶ ÉRSZEGI 1996. 76–77.

⁷ ÉRSZEGI GÉZA: A kereszténység első századai. A katolikus egyház Magyarországon. Ecclesia Sancta I. Szerk. SOMORJAI ÁDÁM, ZOMBORI ISTVÁN. Bp. 1991. 29–30.

a Gömör megye Sánkfalváról kapta a nevét, ahogy a Hős család is itt volt birtokos, sőt sógoruk is a közeli Herényről származott. Hogy melyik helyhez köthetnénk több joggal Lázói Jánost, ebben nem segít a már említett sírverse sem. A sírvers ugyanis *Pannonius*nak mondja és az *Ister* folyónál születettnek. Szűkebb értelemben *Pannonián* az egykori római provinciát értjük, lényegében tehát az északról és keletről a Duna által határolt területét Magyarországnak, a mai Dunántúlt. Tágabb értelemben persze egész Magyarország neve is lehetett humanista ajkakon. Az *Ister* folyó szűkebb értelemben a Duna alsó szakasza, tágabban az egész Duna. Mint látjuk, sem *Pannonia*, sem az *Ister* említése a sírversben nem visz közelebb Lázói János nevének, így származási helyének pontosabb meghatározásához.

Miként kezdődött a pályafutása, ugyancsak homályba vész. Lázói János gyulafehérvári kanonokként tűnik fel a forrásokban. Nemzetközi hírű azáltal lett, hogy 1483-ban a Szentföldön járt. Társai közül az egyik, Felix Faber közzétette a zarándoklatról szóló élménybeszámolóját.⁸ Ő volt a zarándoklaton a *motor omnium*, tőle tudjuk, hogy Lázói János erdélyi főesperes tiszta magyar, németül egy szót sem tud, latinban és az olaszban rendkívül járatos, sőt egy szláv nyelvet is ismer. Nemes, művelt mivoltát szónoki és matematikai tehetségét is említi. 35 évesen a zarándokcsapat legedzettebb tagjának bizonyult. Lépten-nyomon verselt. Epigrammákat rögtönzött, s ezeket Felix Faber feljegyezte. A Sinai hegyen, mikor meglátogatták a Szent Katalin-kolostort, a védőszent tiszteletére epigrammát rögtönzött, sikeresen megbirkózva azzal a nehézséggel, is hogy az epigrammába bele kellett foglalnia társai nevét. Nem csekély lélekjelenlétről tett tanúbizonyságot akkor, amikor hazatértükben a tengeren viharba kerültek, s Lázói János nem késlekedett valamennyiük hő óhaját a Mindenható elé tárni versben. A vihar lecsendesedésével beköszöntött derűs idő ugyancsak versre ihlette: a nap szentjéhez, Szent Miklóshoz fordult december 6-án, hogy vegye védelmébe őket.

⁸ Fratrís Felicis Fabri Evagatorium in Terrae Sanctae, Arabiae et Egypti peregrinationem edidit CUNRADUS DIETRICUS HASSLER. I–III. Bibliothek des literarischen Vereins in Stuttgart II–IV. Stuttgart 1843–1849.

A több nyelven tudó, könnyen verselő Lázói Jánosról szóló adatok mindent összevéve nem indokolják, hogy feltétlenül egyetemi tanulmányokat tételezzünk fel. Mint telegdi főesperes a gyulafehérvári egyház szentszéki bíraskodásában helynök és ügyhallgató is volt. Egyetlen ránk maradt levelében, melyet ilyen minőségében adott ki, nem szerepel semmilyen egyetemi tanultságot jelző cím, pedig a levél hivatalos ügyben kelt.⁹ Az előtte pereskedők fellebbeztek a kalocsai érsekhez. Ezt az ügyet terjeszti fel a gyulafehérvári egyházmegye metropolita érsekének szentszékére. A neve mellett az 1489-i királyi címereslevél *magister* címe minden valószínűség szerint a kanonoknak szól és nem az iskolai végzettségnek.¹⁰ Verselni pedig bárki megtanulhatott, hiszen az alsó fokú (káptalani és városi plébániai) iskolákban tanrendjében szerepelt a verselés szabályainak megtanítása és gyakorlása. Hogy milyen színvonalú volt a magyarországi alsó fokú oktatás, azt a kortárs Szalkai László is tanúsíthatja. Egy kisvárosi varga fia, Sárospatakon tanult, hogy mit, arról a fentmaradt tankönyve tanúskodik. Maga is írt verseket, s mikor már tehetett, mecénás is volt. Ámbár nem járt külföldi egyetemre, mégis a legmagasabbra vitte: esztergomi érsek lett, s királyi kancellár.¹¹

Mindez megfontolandóvá teszi, vajon érdemes Lázói János egyetemi tanulmányait feltételeznünk.¹² Itáliai jártasságát azonban aligha tagadhatjuk, hiszen,

⁹ „*Johannes de Lazo archidiaconus Thylegdiensis et canonicus ecclesie Albensis Transsilvane ac in officio vicarii eiusdem ecclesie iudex in spiritualibus et causarum auditor generaliter surrogatus*” etc. (1511. január 31. MOL, DL. 99253.) Codex diplomaticus comitum Károlyi de Nagy-Károly. Ed. GÉRESI KÁLMÁN. Bp. 1885. III. 73–75.; BÓNIS GYÖRGY: Szentszéki regeszták. Iratok az egyházi bíraskodás történetéhez a középkori Magyarországon. Szerk. BALOGH ELEMÉR. Bp. 1997. 562. (no. 4096.)

¹⁰ Nem hallgatható el azonban az sem, hogy Rómában a Pönitentieria Apostolica 1521-ben *theologiae professorként* említi („*committitur Iohanni de Lazo sacre theologie professori domini pape penitentiario ad presens in Romana curia residenti...*” Archivio Segreto Vaticano, Penitenzieria Apostolica, Registri, vol. 68.).

¹¹ MÉSZÁROS ISTVÁN: A Szalkai-kódex és a XVI. századi végi sárospataki iskola. Bp. 1972.

¹² Van olyan vélemény is, miszerint az I. (Korvin) Mátyás által Pozsonyban alapított Academia Istropolitana-n tanult volna. Erről a lehetőségéről pl. nem kevés kétséggel ír V. KOVÁCS 1971. 345. Az egyetemről: CSÁSZÁR MIHÁLY: Az Academia Istropolitana. Mátyás király pozsonyi egyeteme. Pozsony 1914.; GÁBRIEL ASZTRIK: The Mediaeval Universities of Pécs and Pozsony. Frankfurt am Main 1969.; KLANICZAY TIBOR: Egyetem Magyarországon Mátyás korában. Irodalomtörténeti Közlemények 1990. 575–611.

miként szentföldi zarándoktársa tanúsítja, jól tudott olaszul. Ha nem is járt egyetemre, korának egyik humanista központjában, Gyulafehérvárott élt és működött. Püspöke, Geréb László a legműveltebbek egyike. Mátyás király unokaöccse 1466-ban Ferrarában tanult. Hazatérte után 1475-ben lett erdélyi püspök.¹³ Nyomdokán járt káptalana prépostja, Illyésházi Mátyás, akinek itáliai tanulását elősegítendő maga Mátyás király járt közben a püspökénél, hogy távolléte idejére is megkapja préposti jövedelmét.¹⁴ Megyericsei János, Geréb püspök titkára saját magáról állította azt nem kevés öntudattal, hogy az első három magyarországi költő közé tartozik.¹⁵ Az ő pályafutása püspökével párhuzamosan fut, majd a királyi kancellária titkáráként ér véget. Püspöke, Geréb László kalocsai érsek lett, helyébe Perényi Ferenc lépett, majd pedig a korszak egyik legműveltebb humanistája, az Itáliát járt Várdai Ferenc lett a püspök Gyulafehérvárott. Tanult Rómában és Bolognában, dolgozott a királyi kancelláriában, majd váci püspök lett, utána 1514-ben elfoglalta az erdélyi püspöki széket. Igazi reneszánsz egyházfejedelem: művelt és kegyetlenül szigorú.¹⁶ Udvarában jelentős humanisták éltek: Budai Udalrik humanista költő; a Stephanus Taurinusra latinositott nevű Stefan Stieröxel, aki versben énekelte meg az 1514-i magyarországi parasztfelkelés eseményeit;¹⁷ Adrianus Wolphardi, aki a világhírű magyar humanista költő, Ianus Pannonius műveit gondozta nagy hozzáértéssel;¹⁸ Pelei Tamás, aki lelkes Erasmus-rajongó.¹⁹ Közöttük volt Barlabási János gyulafehérvári várnagy fogadott fia, s 1508-ban örököse, Barlabási János, aki

¹³ *Matricula et acta Hungarorum in universitatibus Italic studentium 1221–1864.* Ed. ANDREAS VERESS. *Monumenta Hungariae Italica. Collegium historicorum Hungaricorum Romanum III.* Bp. 1941. (a továbbiakban: VERESS 1941.) 254., 366–367., 430–431.

¹⁴ Uo. 411., 430–431.; V. KOVÁCS 1971. 357–358.

¹⁵ Uo. 344–366.

¹⁶ Uo. 344–366.

¹⁷ V. KOVÁCS SÁNDOR: A Dózsa-háború humanista eposza. *Irodalomtörténeti Közlemények* 1959. 451–473.

¹⁸ ERNUSZT JOHANNA: Adrianus Wolphardus. Bp. 1939.; TONK SÁNDOR: Erdélyiek egyetemjárása a középkorban. Bukarest 1979. 198–199.

¹⁹ KELÉNYI B. OTTÓ: Egy magyar humanista glosszái Erasmus Adagiájához. *A Fővárosi Könyvtár Évkönyve* 1939. (a továbbiakban: KELÉNYI 1939.)

1508-ban Itáliában, a bolognai gimnáziumban tanult, Filippo Beroaldót hallgatta, majd csanádi püspök lett 1539-ben.²⁰

Ilyen környezet talán önmagában is magyarázatot adhat Lázói János olasz nyelvtudására. Nem csoda hát, hogy jelentős egyházi jövedelmeit is a gyulafehérvári székesegyház *porticus*át díszítő, Itáliát idéző reneszánsz kápolna kialakítására fordította. Mint telegdi főesperes, erdélyi kanonok, oltárjavadalmas, tekintélyes jövedelme lehetett. Maga a kápolna reneszánsz részletekben bővelkedett. A korabeli híres emberek címeri fába és kőbe faragottan díszítették a kápolnát, címereken kívül epigrammák ékesítették a kápolna falait.²¹ Hogy a kápolna mennyiben tükrözte Lázói János ízlését, műveltségét, s mennyiben volt csak mecénása, nehéz megmondani, mint ahogy aligha egyértelmű, a verses feliratok az alapító, a mecénás művei-e. Egy biztos, szentföldi zárándoklatán feljegyzett versei éppúgy epigrammák, mint a gyulafehérvári kápolna falán találhatók.

Mire elkészült a gazdagon díszített kápolna, új püspököt kapott Gyulafehérvár, a már említett Várdai Ferencet. Az itáliai tanulmányokat folytatott, jeles humanista főpap reneszánsz kényúrként viselkedett. Elképzelhető, hogy az évtizedek óta Gyulafehérvárott élő és működő mecénás kanonok, Lázói János maga is eljátszhatott a gondolattal: az általa régóta szolgált egyházmegye püspöke lehet. Ilyen gondolatokkal kanonoktársai közül más is kacérkodott, Pelei Tamás. Hogy vetélytársat láthatott Lázói Jánosban, azt Erasmus *Adagiái*hoz írt glosszáiban el is árulta. Erasmus egyik *adagium*ához (*Cantor cantorem lividus odi*) hozzáfűzi: „*Vicinus vicino aemulus ut mihi Iohannes Lazo*”.²² A kanonoktárs tehát versenytársat láthatott benne, hihető, hogy püspöke sem volt egészen ment hasonló gondolatoktól. A közel egy emberöltőt Gyulafehérvárott töltött főesperes nem kevés mecénási hajlamokkal kellemetlenné válhatott püspöke, Várdai Ferenc

²⁰ 1508. október 19. Gyulafehérvári káptalan levéltára. Fényképe: MOL, Diplomatikai filmtár, Bp. (a továbbiakban: MOL, Df.) 277713.; BEKE ANTAL: Az erdélyi káptalan levéltára Gyulafehérvárott. Történelmi Tár 1891. 112. (no. 412).; VERESS 1941. III. 72. Öt olykor-olykor Lázói Jánossal cserélik össze. V. KOVÁCS 1971. 344–345.

²¹ BALOGH JOLÁN: Az erdélyi renaissance. Kolozsvár 1943.; BALOGH JOLÁN: Mátyás király és a művészet. Bp. 1985. 330.

²² KELÉNYI 1939.

számára. Püspöksége harmadik esztendejében tehát szívesen megvált Lázói Jánostól, aki 1517-től Rómában a szentatya magyar gyóntatója lett.²³

Lázói János itt sem feledkezett meg kápolnájáról, a pápától azt a kiváltságot kérte 1520-ban, hogy míg él, maga jelölhesse ki a kápolnája papját.²⁴ Az emiatt vérig sértett püspök, Várdai hiába kereste igazát a Szentszéknél, a pápa a korábbi döntést hagyta jóvá. Várdairól köztudomású volt, hogy nem volt elég a püspöki jövedelme. Kért kölcsön mindenkitől, s hozzányúlt minden pénzforráshoz, amihez hozzájuthatott. Lázói János pert indított a Szentszéken Hieronymus ascoli püspök, pápai ügyhallgató előtt amiatt, hogy püspöke rátette a kezét az elhunyt Jakab doktor, főesperes kegyes célokra hagyott 110 forintjára, Lázói Jánostól pedig egyháza más javadalmasai mintájára 220 forintot szedett be. A püspök kénytelen volt 1520-ban levélben mentegetőzni a pápánál: ő a vagyont nem herdálta el, mind székesegyházára fordította, hiszen azt nemrég a parasztfelkelés idején (1514-ben) megszenteltelenítették, annak helyreállítására kellett fordítania a jövedelmeket, sőt hogy védje az országot még egyházi holmait is kénytelen volt zálogba adni.²⁵ Kettejük párharcának végül Lázói János 1523-ban, illetve Várdai Ferenc 1524-ben bekövetkezett halála vetett véget.²⁶

Lázói Jánost hirtelen érte a halál, pestisjárványnak esett áldozatul. Szép sírkövére sírvers került.²⁷ A magvas gondolatot tartalmazó, antik előképekre visszamenő sírfelirat olvasata az irodalomban meglehetősen bizonytalan. A

²³ Első ízben 1517 március közepén találkozni vele a Penitenzieria Apostolica anyagában (Archivio Segreto Vaticano, Penitenzieria Apostolica, Registri, vol. 61.). Megbízatása egyaránt kiterjedt nem magyarországi és magyarországi ügyek intézésére. (Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából. Szerk. BUNYITAY VINCE, RAPAICS RAIMUND, KARÁCSONYI JÁNOS. Bp. I. 53. = MOL, Df. 279370.)

²⁴ V. KOVÁCS 1971. 358–359.

²⁵ Monumenta rusticorum in Hungaria rebellium anno MDXIV. Maiorem partem collegit ANTONIUS FEKETE NAGY. Ediderunt VICTOR KENÉZ et LADISLAUS SOLYMOSI atque in volumen redegit GEISA ÉRSZEGI. (Publicationes Archivi Nationalis Hungarici – Publikationen des Ungarischen Staatsarchivs. II. Fontes – Quellenpublikationen 12.) Bp. 1979. 503–505.

²⁶ Halála után maga a pápa, VII. Kelemen írt Várdainak, hogy a Lázói végrendeletében a Szent Péter-bazilika építésére hagyott pénznek legalább a harmadát küldje el, s a többit fordítsa Magyarország védelmére a török ellen. MOL, Dl. 82653.

²⁷ RÁKOS RAIMONDO BIAGIO: Roma patria di tutti. Roma 1972. 121.

bizonytalanságot részben a kevés, de elemzésre alkalmas rövidítések okozzák, részben pedig egy ismeretlennek tűnő, ezért hibásnak vélt igealak. A sírfeliratot általában következőképpen olvassák és értelmezik: „*Natum quem gelidum vides ad Istrum Romana tegitur viator urna non mirabere si extimabis illud quod Roma est patria omnium fuitque*”. A versbe fogalmazott szöveg prózában a következőképpen hangozna: „*Viator, non mirabere, quem vides, ad gelidum Istrum natum, Romana urna tegitur, si extimabis illud, quod Roma est patria omnium fuitque*”. Azaz fordításban: „Vándor, látod a hideg Dunánál születettet, római urnában rejtezik, nem csodálkozol majd, ha annak veszed, ami: Róma mindenki hazája volt és marad is”. A fordításban persze el lehet rejteni a nyelvi megkomponálás sutaságát. Aligha tagadható ugyanis hogy sem a *mirabere*, sem a *vides* igeék mellett nem szerepel megfelelő nyelvi szerkezet. A *mirabere* mellett ugyan állhat accusativus, de ennek az accusativusban álló alaknak nagyon nehéz egyszersmind nominativusban álló alakká válnia, hogy a *tegitur* állítmány mellett az alanyt játszhassa.

De talán nincs is erre szükség, nézzük tehát meg az eredeti sírkövet! Ami a rövidítéseket illeti, lényegében csak három Q betűhöz csatlakozó rövidítésjel helyes értelmezése okoz gondot. A Q betűnél két helyen egyformán a betű szárának merőleges metszése által jelzik, hogy rövidítésről van szó. A feloldása: *quod*. Ugyancsak a Q betű szárán lévő két vessző (valójában pontosvessző) jelzi, hogy az egyetlen betű egy particulat takar: *que*. Ennek megfelelően a rövidítések következetes feloldása után a következőképpen olvasandó a szöveg:

NATVM Q(UD) GELIDVM VIDES AD ISTRV(M)
ROMANA TEGIER VIATOR VRNA
NON MIRABERE SI EXTIMABIS ILLVD
Q(UD) ROMA EST PATRIA OMNIVM FVITQ(UE)²⁸

A szöveg – ami a nyelvi értelmezését illeti – egyetlen, hosszú körmondatból: főmondatból és két *quod* kötőszóval, valamint egy *si* kötőszóval kezdődő mellékmondatból áll. A főmondat állítmánya a *mirabere* szó, amely a *miror* ige futurum imperfectum singularis secunda alakja, klasszikusan: *miraberis*. A

²⁸ ÉRSZEGI 1996. 76–77.

főmondat alanyát a vocativusban álló *viator* testesíti meg. A főmondat állítmányához *quod causale* kötőszóval csatlakozik az egyik mellékmondat. Ennek az állítmánya a *vides* szó, amelytől egy accusativus cum infinitivo függ, ahol az accusativus: *natum gelidum ad Istrum*, az infinitivus pedig a *tegie*. Az infinitivust szokatlan formája miatt általában a szöveg kiadói *tegitur* alakra javították. Pedig ismert, hogy a mediális értelemben vett infinitivus passivus alakja archaikus szövegekben a klasszikus alapján elvárható *tegi* helyett *tegie*.²⁹ A passzív igealak mellett természetesen ablativusban található a logikai alany: *Romana urna*. Ezt követően egy *si* kötőszóval indított feltételes mellékmondat áll: *si extimabis illud*, amelyben az *extimabis* vulgáris alak az *existimabis* helyett. Hozzá egy *quod* kötőszóval kezdődő vonatkozó mellékmondat csatlakozik. Ha egyszerű prózára fordítjuk a szép gondolatot megfelelő ruhába öltöztető epigrammát, a következő szöveget kapjuk: „*Viator, non miraberis, quod vides natum ad gelidum Istrum Romana urna tegi, si extimabis illud, quod Roma est fuitque patria omnium*”. Azaz: „Vándor, nem fogsz csodálkozni, mert azt látod, római urna rejti azt, aki a hideg Dunánál született, ha annak veszed, ami: Róma mindenki hazája volt és ma is”.

Lázói Jánost már halála másnapján, augusztus 18-án eltemették a Monte Celion lévő, magyar pálosok lakta Santo Stefano Rotondóban.³⁰ Ki gondoskodott az eltemettetéséről, erről nem szólnak forrásaink, pedig halálának híre hamar elterjedt. Különösen gyorsan ért haza Magyarországra. Mondanom sem kell, hogy javadalma, a telegdi főesperesség sorsa izgatott szinte mindenkit.³¹

²⁹ SZIDAROVSKY JÁNOS: A görög és latin nyelv hang- és alaktana. A classica philologia kézikönyvc. Szerk. FÖRSTER AURÉL, HUSZTI JÓZSEF. II. 1. A. Bp. 1932–1935. 412–413.

³⁰ Az akkor Rómában tartózkodó Brodarics István írja az erdélyi püspöknek, Várdai Ferencnek: „*Hodie sepelivimus d(ominum) Ioannem archidiaconum vestre do(minationis) reverendissime penitenciarium...*” MOL, DL. 82611. LUKCSICS PÁL: XVI. századbeli magyar irodalomtörténeti vonatkozású újabb levclck a zsélyi levéltárból. Irodalomtörténeti Közlemények 1930. (a továbbiakban: LUKCSICS 1930.) 223.

³¹ Az akkor Rómában tartózkodó Brodarics István az erdélyi püspöknek, Várdai Ferencnek írt levclét így folytatja: „*Eius archidiaconatus ne ad manus alienas perveniret et ne inde successu temporis maiora aliqua incommoda et molestias vestra reverendissima d(ominatio) habere posset, ago nunc apud pontificem, ut Emericus de Kalna bonus servitor una cum fratribus vestre dominationis reverendissime adipiscatur.*” MOL, DL. 82611.; LUKCSICS 1930. 223.

Térjünk azonban vissza Lázói János sírkövére. Ha hinni lehet Lázói János korábbi epigrammáinak, 35 évesen, mikor a Szentföldön járt, nem használt archaikus és népnyelvi latin formákat. A sírfelirata pedig több ilyen szót is tartalmaz (*tegiei, mirabere, extimabis*), a *viator* motívum is római mintát sejtet. Ennek alapján – fent tartva a tévedés lehetőségét – a sírfeliratot nem merném Lázói János epigrammái közé sorolni. Már korábban feltételezték, hogy nem maga készítette magának a síremlékét, hanem a pálosok Monte Celion lévő kolostorának akkori főnöke; amit már annál is inkább feltételezhetünk, hiszen lelkiüdvéért Lázói János jelentős összeget hagyott a Kerek Szent Istvánra.³² Akár ő volt a sírkő készíttetője, akár Várdai Ferenc erdélyi püspök gondoskodásából állították,³³ nem kétséges: Rómában készült, s a sírfelirat is Róma szellemét leheli.³⁴

³² Hungarici monasterii ordinis sancti Pauli primi heremitae de urbe Roma instrumenta et priorum registra. Bibliotheca Academiae Hungariae in Roma. Fontes 2. Transcripsit et edidit LORENZ WEINRICH. Roma–Budapest 1999. 163.

³³ Az akkor Rómában tartózkodó Brodarics István írja 1523. november 16-án az erdélyi püspöknek, Várdai Ferencnek az elhunyt Lázói János temetéséről: „*Rursum, ut d(ominatio) v(estra) reverendissima per totum hoc tempus usque ad finem Martii, sexaginta florenos in auro huc mittat, non executoribus [sc. testamenti], ipsi enim neque unum obulum sibi dari ex iis petunt, sed coenobio fratrum Hungarorum de Celio Monte, in quo ille sepultus est, ut sit elemosina pro anima eius.*” MOL, DL. 82621. LUKSICS 1930. 223.

³⁴ Hasonló sírkő Németországban is előfordul, s legfeljebb csak írásában különböznek ezek a sírkövek: Rómában humanista írással, Németországban pedig gótikus írással vésték a feliratot rájuk. L. pl. BRAUN, JOSEPH: Die liturgische Gewandlung im Occident und Orient nach Ursprung und Entwicklung, Verwendung und Symbolik. Freiburg im Breisgau 1907. 355–358.; SCHWARZ, ULRICH: Petenten, Prüfenden und die Kurie. Norddeutsche Beispielen aus dem Repertorium Germanicum. Blätter für deutsche Landesgeschichte. 1997. 20.